

255 disciple fra Roskilde Katedralskole 1812 til 1850

– en statistisk undersøgelse¹

Af Gorm Bruun Hansen

I perioden 1812 til 1850 dimitterede Roskilde Katedralskole i alt 255 disciple til universitetet.²

Indtil 1850 skulle studenterne aflægge deres eksamen ved universitetet: eksamen artium. Latinskolerne, de lærde skoler, havde kun indstillingsret. Denne artikels lille undersøgelse vil kun behandle perioden 1812 til 1850. Madvigs reformer i 1850 ændrede og moderniserede også skolen på andre måder, bl.a. med indførelse af naturvidenskabelige fag og stærkere placering af moderne sprog. Tilsvarende havde reformer i 1805 til 1809 skabt et nyt skolesystem. Desuden er kildegrundlaget for denne undersøgelses emne gunstigt i perioden 1812 til 1850.³ Jeg vil i det følgende tegne et så bredt statistisk billede af disse 255 disciple som muligt.

Antal

Med 255 dimittender i de 39 år var der i gennemsnit 6,5 om året med udsving fra en i 1814 til 13 i 1818. Der er ikke nogen generel udviklingstendens over årene, måske bortset fra at udsvingene er størst i begyndelsen af perioden. Dette passer med, at tallene i de foregående årtier også er stærkt varierende, fra 14 i 1792 og 17 i 1782 til nul i 1802, 1806 og 1810.⁴

Jette og Ole Tuxen har lavet en beregning af, hvor mange der blev studenter i Danmark sat i forhold til det samlede antal 19-årige, altså et tal, som nogenlunde svarer til nutidens gymnasiefrekvens.⁵ Tallene ser således ud:

	<i>Antal 19-årige</i>	<i>Antal studenter</i>	<i>»Studenterfrekvens«</i>
1787	14.506	125	0,86
1800	16.158	147	0,91
1834	25.763	187	0,73
1840	26.531	160	0,60
1845	25.567	125	0,49
1850	27.889	103	0,37

Roskilde Katedralskole oplever altså ikke denne tilbagegang efter 1812.

Søren Niclas Johan Bloch (1772-1862) var en markant rektor for Roskilde Katedralskole fra 1815 til 1851. Han havde været en af mændene bag skolereformerne 1805 til 1809. Han var en anerkendt filolog, specialist i oldgræsk udtale og forfatter til flere lærde værker. Med en utrolig flid indsamlede han materiale til skolens historie og skrev flere værker herom, optrykt i årsskrifterne fordelt over flere årgange. Enhver beskæftigelse med emnet hviler den dag i dag på dette materiale. Litografi af E. Bærentsen fra 1840, baseret på et maleri fra 1830 af C.A. Jensen. Roskilde lokalhistoriske arkiv.

I samme periode, 1812 til 1850, sendte Viborg Katedralskole 148 studenter til universitetet til eksamen, altså i gennemsnit 3,8 årligt.⁶ Fra Frederiksborg Statsskole dimitteredes mellem 1806 og 1830 årligt 5,5 i gennemsnit,⁷ og i Ribe i alt 136 i perioden 1805 til 1844, altså næsten 3,5 om året.⁸ Roskilde Katedralskole var en af landets største lærde skoler, i 1830'erne den næststørste.

Der var 16 offentlige og fire private lærde skoler i hele landet, ca. en fjerdedel af alle latinskoleelever gik på privatskole, men det var så absolut et københavnerrænomen. Hovedstaden husede ca. 10% af landets indbyggere, men ca. en tredjedel af alle landets latinskoleelever og kun én offentlig latinskole: Metropolitanskolen. Jeg kan ikke se, at mange af Roskildes potentielle elever er gået på en af privatskolerne i København. Disse havde deres store vækstperiode fra 1787 til krigsårene fra 1807, hvor ca. en tredjedel af alle dimittender kom herfra. De to private Østre og Vestre Borgerdydskole var klart de største.⁹

Dette er vist det ældste foto af skoleelever fra Roskilde Katedralskole. Det er afgangsklassen årgang 1861. Alle kan identificeres. Roskilde Lokalhistoriske arkiv.

Forbavsende mange forlod skolen »i utide«. Det er svært at få en præcis opgørelse dels over antallet, dels over begrundelsen og over, hvor de så gik hen. Rektors notater herom i discipelprotokollerne er noget tilfældige. I perioden 1812 til 1849 svinger tallet mellem to og 12, normalt to-seks, nogle år flere, for enkelte år mangler tal. Disse tal stemmer ikke helt overens med »Aarsskrifterne«, som i 1846 til 1854 har mere detaljerede opgørelser over, hvor mange der forlod skolen i utide. I disse otte skoleår ligger tallet mellem en og 13, i alt 58, hvilket vist er et minimumstal. Heraf noteres, at tre flytter med rektor, en er druknet, seks er flyttet med forældre og til anden lærd skole, tre er noteret for anden beskæftigelse (landvæsenet, handelen), et par til hæren (Treårskrigen!), en dimitteres privat til universitetet, og resten meddeles der intet særligt om. Discipelprotokollernes årsagsopgørelser stemmer overens hermed. Ofte er antallet af »frafald« lige så stort som antallet af dimitterede. Men en del flyttede åbenbart til en anden lærd skole. Tilsvarende optoges hvert år en del »i utide«. Der er faktisk stor geografisk mobilitet. Bl.a. tog lærere og rektorer, som flyttede, ofte flere disciple med sig. Der er ikke noget, som tyder på, at disse »frafaldne« adskiller sig fra de andre med hensyn til alder eller baggrund – men heller ikke noget bevis herfor. Tallene skal også ses i lyset af, at Roskilde Katedralskole i perioden havde mellem 50 og 90 elever.

Alder

I perioden 1812 til 1850 er alderen oplyst på i alt 184 af de dimitterede disciple.

<i>Alder</i>	15	16	17	18	19	20	21	22
<i>Antal</i>	1	11	40	57	50	18	6	1

Gennemsnittet på alle er 18,25 år, og udsvingene altså utrolig små med 80% mellem 17 og 19 år og en flot statistisk spredning. Alderen opgives ikke i perioden 1822 til 1833, men der er absolut ikke forskel på de første ti år og de sidste 19, så lakunen forrykker nok ikke billedet.

Ud for Roskilde Domkirkes nordre tårn ligger den middelalderlige katedralskole. Indtil 1842 gik disciplene i denne bygning. Tegning af Troels Lund fra ca. 1834. Udgivet af Victor Hermansen i »Domkirken i Roskilde. Tegnet og stukket i Omrids for Kunstforeningen i København« (1957).

I 1842 flyttede Roskilde Katedralskole over i denne nye, moderne og store bygning, som stadig ligger ud til Domkirkepladsen. Den er også en af rektor Blochs fortjenester. I dag er den en del af Amtsgymnasiet i Roskilde, medens katedralskolen i 1969 flyttede ud på marken på Holbækvej. Tegning af skolens arkitekt, Jørgen Hansen Koch. Kunstakademiets Bibliotek.

Det er overraskende med så unge studenter. Det billede, alle nyere værker giver, og som allerede rektor Bloch markerer,¹⁰ er, at i hvert fald i det 18. århundrede fortsatte mange i de lærde skoler indtil 21 til 22-års alderen eller endda mere, hvorefter studietiden ved universitetet oftest var meget kort. Dette er så absolut ikke tilfældet længere. Måske er billedet af de tidligere tider blevet fortegnet lidt, men reformerne i 1805 til 1809 har nok betydet en del for denne stramning af studielængden.¹¹

Hjemstavn

For de fleste elever er angivet, hvor faderen er fra, men opgørelserne er dog noget upræcise. Enkelte gange er angivet, at faderen før boede ét sted, nu et andet. Det gælder sikkert flere. Nogle af drengene har plejeforældre. Nogle fædre er døde. Der er således ikke basis for en egentlig statistisk opgørelse eller behandling, men ca. en tredjedel angives at være fra selve Roskilde eller nærmeste omegn, medens ca. en ottendedel stammer fra områder uden for Sjælland. Rektor Bloch bemærker også i en opsummering, at forholdsvis mange stammer fra fjerne egne som Jylland, Sverige og Norge.¹² Resten, altså godt halvdelen, er fra øvrige Sjælland, herunder ca. en tiendedel fra København. Med forsigtighed kan skønnes, at godt halvdelen er fra bysogne, resten fra landsogne, og der er ingen udvikling over tid heri. Fra mange sjællandske herregårde og præstegårde er sønnerne sendt på skole i Roskilde. Odense Katedralskole har en tilsvarende geografisk fordeling med ca. 33% elever fra Odense by, 8,8% fra fynske købstæder og 10% fra områder uden for Fyn, men med godt halvdelen fra landsogne.¹³

Indtil 1739 var der latinskole i selv den mindste købstad, men nu i første halvdel af det 19. århundrede var der på Sjælland ud over Roskilde kun lærde skoler i København, Hillerød, Helsingør (til 1839), Slagelse (til 1852), Næstved (Herlufsholm), Sorø samt Vordingborg (til 1846).¹⁴

Bopæl

Langt over halvdelen af eleverne må have boet »ude« i Roskilde, da hjemstavnen ligger så langt fra byen.

Det er muligt i folketællingen fra 1834 at finde bopælen for en del af disciplene.¹⁵ Ud af de 111, som dimitterede 1834 til 1850, er med sikkerhed identificeret 43 latinskoleelever og deres adresse, svarende til 38,7%. Samtlige 13, som blev indstillet til eksamen i de tre år mellem 1834 og 1836, boede da i Roskilde, de syv hjemme hos forældre, medens de andre seks var logerende ude i byen. Yderligere 4 disciple var logerende, den yngste 12 år, de øvrige 33 boede hjemme hos en eller begge forældre. De yngste heraf må have været ca. fem år. Naturligt nok kommer de udenbys latinskoleelever først til byen i 12-års alderen, og selvfølgelig er der et stort antal elever fra 1834 til 1950, som ikke er fundet, enten fordi deres familie flyttede til byen senere, eller fordi de indlogerede sig ved optagelse i skolen.

Ud af de i alt ti fundne logerende boede tre-fire hos fjernere slægtninge. Flere af værterne havde selv latinskolesøgende børn. Logiværterne var to præster, en overlærer, et par håndværksmestre samt et par enker, som helt tydeligt fik indtægter ved at udleje til mange, henholdsvis tre og fem. Også i de familier, hvor eleven boede

hjemme, var der ofte logerende. I nogle tilfælde ses, at eleven boede hos sin moder, som efter at være blevet enke er flyttet til byen fra det øvrige Sjælland.

De i alt 43 fundne disciple boede meget centralt i Roskilde med Skomagergade, Algade og Olsgade som de almindeligste adresser. Desuden nævnes Domkirkepladsen, Stændertorvet, Bondetinget, Skolegade, Hestetorvet, Støden, Karen Olsdatterstræde, Fiolstræde og Ringstedgade. Det er den meget lille købstad, som i 1834 havde 2.828 indbyggere med svag stigende tendens.

Til sammenligning giver folketællingen fra 1787 også lettilgængelige oplysninger om latinskoleeleverne. Der nævnes i alt 64, hvoraf præcis halvdelen omtales som boende hos fremmede. I alt 34 husstande er involveret, heraf er de 13 enker. Det er selvfølgelig den samme lille by med 12 elever i Algade, 11 på Torvet, 9 i Skomagergade og Bondetinget, medens resten var fordelt på Ringstedgade, Sct. Olsgade, Munkebro, Sct. Mortensstræde, Domkirkegården samt Karen Olsdatterstræde.

Social baggrund

Først og fremmest takket være rektor Bloch er det muligt så nogenlunde at få et billede af disciplenes sociale baggrund, i nogle tilfælde ved at kombinere oplysningerne fra de forskellige kilder og opgørelser. 79 af de 255 studenter kommer fra præstehjem, altså næsten en tredjedel. En opgørelse over de vigtigste erhverv for fædrene ser således ud:

<i>Erhverv</i>	<i>Antal</i>	<i>%</i>
Præst, provst, biskop	79	31,0
Embedsmand m.m.	37	14,5
Godsejer	23	9,0
Købmand, grosserer m.m.	22	8,6
Forvalter, forstander m.m.	12	4,7
Læge	12	4,7
Latinskolelærer m.m.	11	4,3
Bonde, arvefæster m.m.	9	3,5
Håndværker	8	3,1
Lærer, degn	6	2,3
Forpagter	6	2,3
Militærmand	6	2,3
Procurator	6	2,3
Fabrikant	5	1,9

De øvrige udgør en blandet gruppe, f.eks. skuespiller, møllejer, konsul, bankdirektør samt tre gæstgivere, tre apotekere og tre skovridere.

Socialgrupperne er jævnt fordelt over perioden bortset fra godsejerne, som fortrinsvis figurerer i første halvdel (19 ud af de 23); forvaltere, forpagtere, gæstgivere og bønder optræder især i sidste halvdel, hvilket også gælder lægerne. Er disse små forskydninger udtryk for en social mobilitet eller blot tilfældige?

En opgørelse over de, der i 1853 gik i de yngre klasser og altså ville blive studenter i de næste ca. syv år, viser nøjagtigt det samme billede. Det er på det foreliggende grundlag ikke muligt at lave tilsvarende undersøgelser af tiden før 1812, men rektor Bloch bemærker i 1844, at bøndernes og almuens børn før 1805 oftere søgte latinskolen.¹⁶

Som det ses af opgørelsen, er der i alt 45 drenge fra den økonomiske overklasse: godsejere, købmænd og grossererere. Specielt omkring købmandsgårdene er de fire kendte købmandsslægter fra Roskilde: Borch, Bruun, Brønne og Kornerup med indgiftede slægtninge undersøgt. I den undersøgte periode nævnes 11 drenge herfra, som går på Roskilde Katedralskole, medens 11 andre er blevet studenter andetsteds. En del flere gik dog direkte til handel, håndværk eller mindre embedsstillinger.¹⁷ Det er altså ikke sådan, at denne erhvervs- og socialgruppe bortvalgte den almindelige, akademiske latinskole.

De to brødre Johannes og Edvard Hage er eksempler på købmandssønner fra andre byer, som blev studenter i Roskilde (de fulgte med rektor Bloch fra Nykøbing), ligesom vi på katedralskolen møder et par Puggaard-sønner, som boede hos Johs. Hage, da denne selv blev lærer. I øvrigt gik nogle af disse studenter senere handelsvejen.

For Odense Katedralskole, der i en stor del af perioden var landets største, har Hans Henrik Jacobsen foretaget en opgørelse over disciplenes baggrund i hele perioden fra 1803 til 1909.¹⁸ Han bruger lidt andre kategorier, og kun en mindre del er jo fra »vores« periode, men billedet er tilsyneladende ikke meget forskelligt. I Roskilde er der dog færre fra landbrug generelt, flere præstebørn og i det hele flere »offentligt ansatte«.

Mellem 1806 og 1844 dimitterede Ribe Katedralskole som tidligere nævnt i alt 136, hvoraf 51 var præstesønner, medens 45 kom fra andre embedsmandsfamilier.¹⁹ I Viborg udgjorde præstesønner kun 21 ud af de 148, men her mangler oplysninger om 36. Ca. en fjerdedel kom fra bonde- og almue-miljø, resten fra familier af embedsmænd, godsejere og det højere borgerskab. I det 18. århundrede og op til 1811 er antallet af uoplyste større, men fordelingen mellem befolkningsgrupperne er ikke meget anderledes.²⁰

Lader vi i stedet synsvinklen være aftagerinstitutionen Københavns Universitet, tegner der sig et andet billede, idet kun 18% af de immatrikulerede i perioden 1835 til 1844 er fra gejstlige hjem. Men forklaringen er ligetil: ca. halvdelen af samtlige immatrikulerede er fra København, heraf igen mange fra privatskolerne eller privatister. Ud af 165 immatrikulerede i 1840 var 49 fra københavnske skoler, og 39 var privatister. Tallene for elever fra embedsmands- og borgerlige næringsdrivendes hjem, henholdsvis 33% og 23,5%, er derfor naturlige, ligeledes tallet 9% for godsejere og landmænd.²¹

Timetallet for skoleåret 1843-44. Stjernerne og bogstaverne a og b angiver mindre ændringer i skoleårets løb samt holddelinger. Det var almindeligt at gå flere år i samme klasse, især i 6. klasse »Mesterklassen«. Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i September 1844 ved skolens Rektor Dr. S.N.J. Bloch, s. XII.

Videre karriere

Det er lykkedes at finde den videre karriere, helt eller delvist, for stort set alle.

Mindst 91 blev teologer, altså godt en tredjedel, med en udsving fra over 50% i 1830'erne til under 10% i tiden 1843 til 1850 (5 ud af 54), ikke alle blev dog præster.

De to andre store embedsmandsgrupper er læger (inkl. tandlæger og kirurger) med 29 (11,5%) og jurister med 37 (14,5%). For disse grupper er der ingen udsving. Tallene svarer fuldstændigt til immatrikulationsårgangen 1840 på Københavns Universitet.²²

Disse tre embedsstandsgrupper udgør tilsammen godt 60%. Dertil kan vi lægge et antal med arbejde inden for administrationen og lavere embedsmænd uden akademisk uddannelse: forvalter, herredfoged, tolder, amtsforvalter m.m., mindst 13, hvortil kommer nogle ved forstsvæsenet og militæret.

Konkret nævnes fem kateketer i første del af perioden og seks lærere i anden del, men disse grupper er mere diffuse, ofte midlertidige stillinger.

Der nævnes hele 26 latinskolelærere, men de kan ikke blot adderes til de andre tal, da flere af dem også er teologer, af hvilke mange skiftede mellem skolens og kirkens

verden. Enkelte startede som præst og endte som privat- eller latinskolelærer, men de fleste gik den modsatte vej. Dette siges eksplicit om ca. en tredjedel af teologerne, men det er tilsyneladende et minimumstal. Mindst to cand.teol.er blev hus- og privatlærere uden at nærme sig præstegerningen.

Selv med denne usikkerhed er billedet klart: Roskilde Katedralskole var en embedsmandsskole – den uddannede unge mænd til en videre karriere som embedsmand i det danske samfund, heri er der ingen overraskelser.

Der er dog undtagelser: Der kan findes mindst ti proprietærer og fem gårdmand. Der er enkelte købmænd, adelige og fire, som rejste til udenlandske universiteter. Ca. 30 gik ikke på en af de højere læreranstalter. Mindst 40 aflagde den såkaldte anden eksamen, philosophicum, ét år efter »studentereksamen«, men gik så ud af universitetsverdenen. Tre blev ingeniører og minimum fire journalister – to af den nye tids funktioner – flere blev lærere eller lavere embedsmænd.

Der er en svag tendens mod en stigende erhvervsdifferentiering i »studie- og erhvervsvalget«, dvs. andet end teologi, medicin og jura.²³

Tal for universitetets indskrevne i årene 1834 til 1847 bekræfter tendensen.²⁴ Der er ikke lavet tilsvarende undersøgelser fra andre lærde skoler. Derimod viser de to Borgerdydsskoler i København et noget andet og karakteristisk billede: Langt de fleste herfra blev jurister, læger, embedsmænd – og mange blev kendte!²⁵

Der var i forhold til i dag mange, som døde i de første år efter studentereksamen, det nøjagtige tal er ikke fundet. Til belysning heraf kan anføres, at ud af de 165, som blev indskrevet på Københavns Universitet i 1840, var de 40, altså 25%, døde inden 1865.²⁶

Latinskolen i tiden

I de fleste behandlinger af latinskolerne tegner der sig et nogenlunde fast billede af disciplene i det 18.-19. århundrede: Miljøet var meget råt før ca. 1800, eleverne (og lærerne) havde meget lav prestige, de var fattige og flyttede en del rundt i landet. De var bredt rekrutteret, fordi skolegangen var gratis, og de gik ofte meget længe i skole. De blev forsørget ved tiggeri, ved stipendier og legater, gratis ophold og kost på institutioner, som i Roskilde Duebrødre Kloster, eller hos borgere, og de tjente penge som hjælpedegne (»løbedegne«) og ved tjenester i nærliggende kirke.²⁷ Til gengæld undgik den besiddende overklasse oftest disse lærde skoler og brugte privatlærer eller privatskoler. Det er således markant, at i 1806 dimitteredes i alt 101 til universitetet fra hele landet, men heraf kom kun 47 fra offentlige skoler, resten var privatister eller fra privatskoler.²⁸

I løbet af det 18. århundrede sank latinskolerne ned i dyb krise. Selvom mange skoler i de mindre provinsbyer blev lukket i 1739, dalede elevtallet i de skoler, som overlevede reduktionen, kraftigt.²⁹ Desuden voksede i oplysningstiden kritikken af undervisningens indhold og af skolens tilknytning til kirken.

Universitetet blev reformeret fra 1788, der opstod flere private lærde skoler, som Borgerdydsskolerne og Efterslægtsselskabets Skole, og i 1805 til 1809 gennemførtes et nyt latinskolesystem. Rektor Bloch var aktiv i udformningen af dette helt fra sin tid omkring 1800 som konrektor i Odense, hvor han organiserede forsøgsarbejder.

Fagrækken moderniseredes og blev bredere med bl.a. fransk, tysk, historie, geografi, fysik og matematik, undervisningen strammedes op, der blev indført et faglærer-system, og kirkens tilsyn forsvandt. Der blev indført skolepenge, »brugerbetaling«, men samtidigt blev fripladser og stipendier sat i system.

Den kirkelige latinskole, som satsede på at give forkundskaber til et teologisk studium, blev aflivet. I stedet fremkom en embedsmandsskole på nyhumanismens grund, som lidt bedre afspejlede borgerskabets og oplysningstidens nye ideer og kvalifikationskrav. Skolens, lærernes og elevernes prestige steg derefter.³⁰

Også elevtallet ændredes. I Roskilde var det faldet fra 80 disciple i 1754 til 26 i 1806. Efter 33 i 1814 og 52 i 1815 steg det til mellem 50 og 90 i den undersøgte periode for så i 1860'erne at stige kraftigt, således at der i 1871 var 159 elever, medens skolen i 1880/81 med 169 elever var landets største lærde skole.³¹ Den samme udvikling oplevede landets andre latinskoler. Antallet af elever svingede lige så meget som antallet af dimittender.³² I øvrigt ser det ud til, at elevtallet i latinskolerne i det 18.-19. århundrede også var afhængigt af rektor, således at en god rektor kunne få skolen til at vokse – og omvendt.

Konklusion

Alle behandlinger af de lærde skoler generelt og af Roskilde Katedralskole specielt fremhæver denne udvikling og understreger bl.a., at rekruteringsgrundlaget indsnævredes kraftigt.³³ For Roskilde går vurderingen tilbage til rektor Bloch, som 1844 skriver, at »almuens og bøndernes børn søge nu sjældnere latinskolen«. Ribe Katedralskoles jubilæumsskrift taler om »en elitepræget skole«, hvor forsørgerbyrden hvilede på forældrene i stedet for på skolen.³⁴

I en antologi fra 1985, *Ungdommens historie*, har Gitte Hald Larsen og Per Fibæk Laursen skrevet om »Latinskoledisciple og gymnasielever«. Hovedpointen sammenfattes i underrubrikken »Institutionalisering og disciplinering«. Efter at have tegnet et meget dystert billede af den lærde skole op til 1700-tallet opsummerer de to forfattere tendenserne i det 19. århundrede. Disciplineringen har nu effekt, og eleverne er blevet tæmmede ved, at der blev skabt en gradvis, nøje ledet forberedelse til voksenlivet. Et vigtigt led heri er, at »latinskolen fik præg af elite og overklasseskole. Elever af fattige forældre blev udelukket«. Elevernes selvstændige »elevbroderskaber« blev ophævet, da de fleste nu boede hjemme eller på kostskole. I undervisningen blev der gennemført reformer, så skolen fik det institutionelle præg, vi kender i dag med faglærere, klasselokaler, frikvarterer, klasser osv.³⁶

Jeg synes ikke, at tallene fra Roskilde eller fra Odense, Ribe og Viborg kan understøtte en sådan konklusion. Som vi har set, må mange disciple have boet ude. Selvfølgelig er de lavere klasser svagt repræsenteret, men selvom stillingskategorierne ofte er brede og upræcise, optræder der bønder, håndværkere, betjente, kontorister, lærere og degne. Faktisk oplyser rektor i 1840 og 1841, at ca. 40% af eleverne modtog vederlagsfri undervisning, medens ca. 35% fik reduceret betaling eller stipendier.³⁷ Der er nogle, som uden tvivl har tilhørt eliten, økonomisk, socialt, kulturelt; men en del grupper – købmænd, håndværkere, bønder, lærere, en del embedsmænd samt specielt de fleste sognepræster – kan i langt højere grad karakteriseres som middelklasse.³⁸

Tidens mest kendte latinskoleelev, H.C. Andersen, afspejler på nogle punkter de anførte tendenser, på andre er han atypisk: Han udgik fra den allerfattigste almue, men kom i latinskele takket være rige velyndere. Han var noget ældre end de andre i klassen. Skolen lå langt fra hjemstavnen, først i Slagelse, derpå i Helsingør. Andersen boede i begyndelsen hos en velhavende enke, men flyttede senere ind hos rektor Meisling, som han fulgte til Helsingør. I øvrigt blev han taget ud af skolen i utide og blev efter privatundervisning indstillet til eksamen som privatist. Han bestod i 1828 som 23-årig. H.C. Andersen: selvportræt, omkring 1830, til en søn af syngemesteren på Det kongelige Teater Ludvig Zinck. H.C. Andersens Hus, Odense. (Ejner Johansson: Andersens ansigter. Spektrum 1992, s. 13).

Noter

1. Et uddrag af denne artikel har i foreløbig form tidligere været præsenteret i *Fra amt og by. Festskrift til Ernst Verwohlt. Historisk årbog for Roskilde amt*, 1998, s. 69-78.
2. Tallet er behæftet med en lille usikkerhedsmargin, da kilderne ikke altid er helt enige om tallet. Bl.a. blev enkelte dimitterede til udenlandske universiteter, hvilket ikke altid er bemærket, eventuelt er de udeladte. Men det er højest et udsving på ti elever i alt.
3. Undersøgelsen er primært baseret på tre kildegrupper:
 - a) Universitetsdirektionens arkiver med rektorenes indstillinger af disciple til Eksamen Artium (RA. Københavns Universitet. Det filosofiske Fakultet. Eksamen Artium. Anmeldelser fra skolerne og privatister. Roskilde Katedralskole 1812-1852).
 - b) Discipelprotokollerne med bl.a. indstilling til eksamen, oprykninger, vurderinger og nye elever. De har skiftende omfang, men netop rektor S.N.J. Bloch var meget omhyggelig og grundig (LA. Roskilde Katedralskole. Discipelprotokol 1756-1851).
 - c) Dette er Bloch også i de »Aarsskrifter« (undertiden kaldet »Indbydelsesskrifter«, tidligere »Programmer«), som rektor udsendte hvert år som indbydelsesskrift til eksamen. Her er også angivet skolens dimittender. Desuden har rektor Bloch i mange af bindene redegjort for skolens historie. Alle tre kildegrupper har lakuner, men tilsammen kan de dække alle årene fra 1812 til 1850, hvorimod tiden før 1812 er meget sparsomt dækket.
4. S.N.J. Bloch: *Aarsskrift*, 1846, s. 2-49 og L. Engelstoft: *Universitets- og Skoleannaler*, 1807, s. 124.
5. Jette Kj. Tuxen og Ole Tuxen: *Studenterjubilæumsskrifter som personalhistoriekilde*. Personalhistoriske Studier, 1979, s. 217.
6. J. Chr. Sixhøj: *Viborg Katedralskoles dimittender 1630-1879*, Viborg byhistoriske Arkiv 1968, s. 170-85. Navnelisten er vistnok fuldstændig, men der mangler oplysninger om alderen samt hos ca. en fjerdedel om faderens erhverv.
7. B. Kornerup: *Frederiksborg Statsskoles Historie 1630-1830*, 1933, s. 205.
8. B. Kornerup: *Ribe Katedralskoles historie II*, 1952, s. 355.
9. L. Engelstoft: *Universitets- og Skoleannaler*, 1806-1813, s. 124.
10. *Indbydelsesskrift 1844*, s. 30f.

11. Mellem reformationen og enevælden synes gennemsnitsalderen for dimittender at være 21 til 22 år med den største gruppe mellem 17 og 26 år. Kr. Jensen: *Latinskolen dannelsen*, 1982, s. 44f.
12. *Indbydelsesskrift 1844*, s. 30f.
13. *Odense Katedralskoles historie 1283-1983*, 1984, s. 220.
14. Kristian Jensen har lavet en tilsvarende undersøgelse for perioden 1637 til 1660 med et resultat, som ikke er ret meget anderledes, skønt der var flere elever i denne periode. Jf. Kr. Jensen: *Latinskolen dannelsen*, s. 25ff.
15. Folketællingen 1834 med indeks. Roskilde. Roskilde Bibliotek. Lokalsamlingen.
16. *Indbydelsesskrift 1844*, s. 30f.
17. F.E. Hundrup: *Stamtavler over 4 Roeskilde Familier*. 1851/1888.
18. *Odense Katedralskoles historie 1283-1983*, s. 218.
19. B. Kornerup: *Ribe Katedralskoles historie II*, s. 355.
20. Jf. note 6.
21. A.F. Bergsøe: *Den danske Stats Statistik III*, 1848, s. 105. *Vestre Borgerdydsskole 1787-1937*, 1937, s. 134-39. *Fortegnelse over Studenter fra 1840*. København 1965. Denne sidste bekræfter i detaljer helt dette billede.
22. *Fortegnelse over Studenter fra 1840*.
23. Rektor Bloch leverer selv mange af disse oplysninger i årsskriftet fra 1840. Derudover er søgt i de forskellige »stater« og andre håndbøger, bl.a. *Studenter ved Københavns Universitet 1740-1865*, ved H. Friis-Petersen. Manuskript på LAS, læsesal.
24. Fortegnelse over de til København indskrevne studerende. Diverse årgange.
25. *Borgerdydsskolen i København 1787-1887*, ved H. Lund, Tillæg s. 270-308. *Vestre Borgerdydsskolen 1787-1937*, s. 134-39.
26. B. Kornerup: *Ribe Katedralskoles historie II*, s. 355.
27. Fra denne periode findes der flere eleverindringer, som alle fortæller om de barske og nedværdigende vilkår for disciplene i Roskilde, bl.a. af David Grønlund, Esaias Fleischer, J.H. Larsen og Henrik Stefens. Se Ada Bruhn Hoffmeyer: *Artibus Ingeniis. Roskilde Katedralskole gennem tiderne*, 1965, s. 233ff.
28. L. Engelstoft: *Universitets- og Skoleannaler*, 1810, s. 102.
29. C.E. Jørgensen: »Latinskolereduktionen 1740«. I: *Uddannelseshistorie 2001*, s. 70ff.
30. Det var tydeligvis vigtigt for samtiden. Således bemærker L. Engelstoft, at flere fædre »af stand og formue« nu sender sønnerne i latinskolen, at »ikke-egnede« disciple nu vises andetsteds hen, samt at disciplenes opførsel og moral er bedret betydeligt. Jf. *Universitets- og Skoleannaler*, 1810, s. 102.
31. *Aarhus Katedralskole 1195-1995*, s. 70.
32. Disse tal er hentet fra mange kilder. Før ca. 1800 er de behæftede med en del usikkerhed. L. Heuer: *Udsigt over Roskilde Domscoles Historie i gamle dage*, 1906, s. 55-58. Diverse årgange af »Aarskrifterne«. L. Engelstoft: *Universitets- og Skoleannaler*, 1810 og 1823.
33. Kristian Jensen konkluderer nærmest det modsatte for det 17. århundrede, hvorom han skriver: »synes det rimeligt at konkludere, at præstebørn udgjorde det dominerende elevgrundlag for latinskolerne. Det står i modsætning til det almindelige billede af peblingen som fattig og forhutlet«. Jf. Kr. Jensen: *Latinskolen dannelsen*, s. 43.
- Ca. halvdelen af en studenterårgang på Københavns Universitet kom fra præstehjem ved midten af det 18. århundrede. *Københavns Universitets historie 1479-1979*, I, s. 441.
34. S.N.J. Bloch: *Aarskrift*, 1844, s. 30f. *Ribe Katedralskole 1145-1945*, s. 66.
35. C. Clausen (red.): *Ungdommens historie. En antologi*, 1985, s. 39-81.
36. *Ibid.*, s. 40. Dette billede uddybes på de følgende sider 41-72.
37. »Aarskrifterne« for 1840 og 1841.
38. Dette er også konklusionen i den detaljerede undersøgelse fra Odense Katedralskole, jf. 18.

Gorm Bruun Hansen (f. 1947). Cand.-mag. med historie og kristendomskundskab fra Københavns Universitet 1974. Lektor ved Amtsgymnasiet i Roskilde siden 1974. Medredaktør og medforfatter til Himmelev Sogns Historie, 1995. Skrevet flere mindre artikler om lokalhistorie, især om Roskilde Katedralskoles historie.